

Вплив сучасних стереотипів естетики здоров'я на вибір пріоритетів професійної підготовки майбутнього вчителя фізичного виховання

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького (м. Черкаси)

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасній вищій школі зміщуються акценти щодо реалізації нової концепції державної політики, сутність якої полягає в подоланні масштабної кризи здоров'я в освіті й задоволенні об'єктивної потреби суспільства в педагогах, здатних реалізувати здоров'язберігальну та здоров'ятворчу професійні функції й стати взірцем фізичної, моральної та духовної краси особистості для її наслідування молодим поколінням. З огляду на це актуальною постає проблема наукового осмислення сучасних уявлень про сутність естетики здоров'я і їхнього впливу на спрямованість професійної підготовки майбутнього вчителя фізичного виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із цієї проблеми. Естетичний аспект здоров'я розглянуто в працях філософів (В. Косяк, Т. Любімова, М. Сараф, А. Субетто), антропологів (К. Вальверде, А. Зубов, Н. Халдєєва), валеологів (В. Бобрицька, Р. Валецька, В. Грибан, Ю. Мельник), соціологів (Г. Валенса, Ю. Лісіцин, В. Ліщук, О. Муха), психологів (Р. Бернс, О. Васильєва, С. Грофф, Ф. Філатов), педагогів (В. Сухомлинський, К. Ушинський, А. Федь, А. Цось). Більшість учених естетичну сутність здоров'я пов'язує з категоріями гармонії, порядку, краси, доцільності, цілісності, динамізму, збалансованості, довершеності й досконалості. Ці поняття фігурують у змісті античного, адаптаційного та антропоцентричного соціокультурних еталонів здоров'я. Однак у сучасній філософсько-соціологічній і психолого-педагогічній науках та в буденній свідомості сформувалися дещо інші уявлення про естетику здоров'я, котрі потребують наукового переосмислення й педагогічної інтерпретації.

Завдання дослідження – розкрити сутнісно-структурний аспект сучасних стереотипів естетики здоров'я й з'ясувати їх вплив на вибір пріоритетів професійної підготовки майбутнього вчителя фізичного виховання.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Із давніх часів люди замислювалися над проблемою людської краси в її тілесному, фізичному й духовному аспектах. Про це свідчать прадавні малюнки на стінах печер, де зображено гармонійно пропорційні фігури чоловіків і жінок, що випромінюють динамізм життя тих часів, зумовленість його якості від здоров'я людини.

Античність також дає нам широкий спектр таких уявлень, наприклад, Арістотель висловлював думку про те, що досконала тілесність є здоров'ям. Платон наголошував на красі людського тіла як на основі зростання душі, чим започатковано ідею гармонії фізичного й духовного в людині. Марк Аврелій твердив, що це залежить від узасмин із природою. Цицерон убачав у цьому насамперед правильне співвідношення душевних станів, а Гіппократ – внутрішню врівноваженість душі й тіла. Це стало ґрунтом для подальшого розгортання глибокого осмислення естетичних основ здоров'я, що відображено в трактатах арабського лікаря Авіцени, видатних мислителів Середньовіччя (А. Августина, Ф. Аквінського, Р. Декарта, У. Страсбургського), Відродження (Леонардо да Вінчі, Т. Кампанелли, Т. Мора, Ф. Рабле), філософів Нового часу (І. Канта, Д. Локка, Ж. Руссо, Г. Спенсера та ін.).

Сучасна картина естетики здоров'я людини складається з мозаїки смислів і понять, які компонується в складний семантичний візерунок навколо таких провідних категорій краси здорової людини, як "гармонія", "відповідність", "домірність", "злагода з природою", "здоровий глузд", "самовладання" тощо. Усі ці поняття наявні у філософських, соціологічних та психологічних ученнях, переливаються одне в інше, постають то чітко розмежованими, то нерозривно взаємозв'язаними, і кожне з них висвітлює особливу грань прекрасного в тілі й душі людини, утворюючи своєрідні стереотипи естетики здоров'я.

Поняття "стереотип" (від давньо-грец. στερεός – твердий, об'ємний і τύπος – відбиток) у переносному значенні трактується як щось частоповторюване, загальноприйняте, чого дотримуються й що наслідують у своїй діяльності. У психології цим терміном позначають сукупність певних (часто звичних, укорінених) уявлень, думок, висновків про світ, навколишнє середовище, людей тощо. У

соціології стереотип розуміють як схематичний, стандартизований образ соціального об'єкта, явища, найчастіше емоційно забарвлений і достатньо стійкий. Зазвичай стереотипи виникають під впливом двох чинників: конкретизації (прагнення до пояснення абстрактних, складних понять через якісь реальні образи, доступні й зрозумілі для індивіда та всіх членів певної групи) і спрощення (виокремлення однієї або декілька ознак для розкриття складного поняття). Однак у стереотипі може домінувати не тільки логічно-провідна, а й будь-яка ознака. Тому його можна доповнити таким синонімічним рядом, як стандарт, ідеал, узірць, кшталт, парадигма.

У філософському дослідженні В. Косяка наголошено, що фізична краса людини часто конкретна у своїх національних, етнічних, кастових, індивідуальних ознаках [5]. Відтак доцільно виокремити етнічний стереотип естетики здоров'я. Наприклад, на Русі здавна здоров'я людини асоціюється з могутністю красивого дерева. Про це свідчить етимологія російськомовного вислову “будь здоров”, що зі старослов'янського “будь сдревь” означає “будь міцним, як дерево”. Характерно, що “лісове дерево” як полісемантичний символ-еталон об'єднує в собі три естетичні аспекти здоров'я – цілісність (стовбур), інтеграція в спільноту (ліс) і неперервний розвиток – зростання. У такій своєрідності національного світосприймання, як зазначає О. Васильєва, слід шукати коріння російського “лісового” здоров'я: людина набуває міці (тіла й духу) в роду (як дерево в лісі), а рід міцніє в кожній окремій людині” [4, 257].

На тлі української ментальності естетика здоров'я відображена в національному ідеалі духовної та тілесної досконалості особистості, уособленням якого став образ козака – захисника рідної землі. Про це свідчить об'єктивна оцінка зовнішньої й внутрішньої краси запорізьким козакам, подана вітчизняним істориком Д. Яворницьким, котрий наголошував на їхній кремезності, статності, міці, дужості, жвавості, мужності, відчайдушності й неповторному гуморі. На пріоритеті “серця” над “головою” як стрижня естетики та моралі козацтва наголошує відомий педагог України Ю. Руденко: ліризм переживань (у піснях), мрійництво, одухотвореність, естетизм, гармонійність, повага до особистісних інтересів, свободи, вічевого права – ці елементи утворюють основу української душі та її головний принцип – “філософію серця” [8].

За часів козаччини завдяки поєднанню працелюбства з душевною красою українська жінка перетворилася на золоторуку господарку-чарівницю з міцним здоров'ям. Про це свідчать малюнки, у яких відтворено типові риси жіночої вроди, грації, краси обличчя з великими очима, зі злетом брів, мов політ чайки, маленьким ротом і витонченим носом із горбинкою. Саме так у поемі “Полтава” О. Пушкін звеличив красу жінки.

У контексті символізму чоловічої й жіночої краси, що вкоренився в національній свідомості її семантики, образності та знаковості, етностереотип естетики здоров'я зорієнтовує професійну підготовку майбутнього вчителя фізичного виховання на формування в нього здатності розвивати в учнів систему уявлень про здоров'я через пропаганду його міці, величі й піднесеності, культивувати здоровий спосіб життя серед школярів, транслювати аксіологічні основи здоров'я у формі історично складених естетичних зразків, узірців та ідеалів українського етносу, що вможливило орієнтування учнівської молоді на цінності фізичної культури й спорту, розкривати морально-естетичну сутність здоров'я, зокрема гідності й чесноти українця в різних ситуаціях суспільного життя, що дасть змогу підвищити ефективність фізичного виховання школярів у перерізі етнопедагогіки.

У сучасних умовах розвитку світової спільноти люди дедалі частіше замислюються про роль здоров'я у своєму житті, оскільки екологічні фактори й численні стресові ситуації взаємин у соціумі негативно впливають на нього. У цьому контексті аксіологією здоров'я проголошено принцип його охорони, який полягає в захисті біологічних основ життєдіяльності людини в єдності й гармонії з довкіллям. На цьому підґрунті виникла екологічна концепція естетики здоров'я, у якій американський філософ Т. Джессоп ще в 70-х роках минулого століття висунув категорію “натуральної краси” за критеріями естетичної природності в єдності чуттєвої та ідеочуттєвої краси. Обґрунтування цієї ідеї спирається на психоаналітичних засадах біофілії (любов до життя й усього живого), запропонованих німецьким соціологом, філософом і психологом Е. Фроммом у праці “Душа людини”.

Положення екологічної естетики знайшли своє відображення в працях відомого представника американської школи натуральної гігієни Г. Шелтона, зокрема в книзі “Здоров'я для всіх”, розуміючи його як стан цілісності й гармонійного розвитку, зростання та адаптації кожного з органів один до одного, учений висунув екологічну концепцію п'ятих зв'язків – психоемоційного (відновлення рівноваги й балансу з природою та космосом), біомеханічного (рух є життям у гармонійному

співвідношенні ритму, статичності й динаміки), біоенергетичного (відновлення та послідовна підтримка організму на засадах кооперації його складників), біохімічного (порядок, чистота й міра обмінних процесів в організмі) та біофізичного (контакт шкіри й внутрішніх органів людини з водою, повітрям, сонцем і землею на принципах домірності, взаємозв'язку й супідрядності) [10]. Забезпечення цих зв'язків, на нашу думку, залежить від міри привабливості середовищних факторів, котрі уможливають життєвий комфорт людини й гармонійні взаємини з природою. З огляду на це екологічна естетика здоров'я охоплює процес взаємозалежного освоєння власного фізичного та духовного єства й об'єктів природи за законами краси, зв'язку мозку та тіла, чистоти й збереження та примноження енергії функціонування організму здорової людини.

Екологічний стереотип естетики здоров'я має безпосередній вплив на вибір пріоритету професійної підготовки майбутнього вчителя фізичного виховання щодо формування його готовності керуватися психоемоційними категоріями балансу й рівноваги для коригування деяких фізичних і психічних вад окремих учнів, використовувати комплекс ритмічних та статико-динамічних вправ для нормування фізичних навантажень вихованців, дотримуватися біоенергетичних принципів відновлення, послідовності й кооперації для ефективного проведення фізичної реабілітації дитини, культивувати біохімічні засади порядку, чистоти та міри для оздоровлення школярів, систематично відстежувати такі біофізичні характеристики здоров'я, як домірність, взаємозв'язок і супідрядність у контакті зі стихіями природи, що сприятиме загартуванню дитячого організму.

Українська дослідниця проблеми соціальної філософії тіла Г. Валенса правомірно стверджує, що тілесність створює можливість реалізації духовних аспектів людини в соціокультурному середовищі й підкреслює особистісність та специфіку людського існування в природному середовищі [3, 191]. При цьому антропологічні ознаки сприймаються людьми як фактори етновизначального, етнодиференціального й етнокультурного характеру. У цьому перцептивному процесі зовнішність відіграє семіотичну роль, стає маркером естетичної інформації.

Апріорі з дитинства ми розрізняємо красивих людей від потворних і завдяки зіставленню маємо естетичне почуття. У цьому контексті Н. Халдєєва аргументує позицію про те, що будь-яка людина не тільки сприймає фізичний облік іншої особи, а й співвідносить її із власними антропоестетичними оцінками. Дослідниця зауважує, що в певній етнічній групі спостерігаються відносно наближені варіанти естетичних переваг краси, що виражаються в сукупних показниках антропологічної аутоідентифікації [9]. Аналогічну думку розвиває І. Биховська в монографії "Номо somatikos: аксіологія людського тіла", обґрунтовуючи концепцію примноження самостійної значущості людського тіла, його фізичного обліку в сучасній культурі. "Тілесність", на думку вченої, дедалі частіше стає "універсальним мірилом" культури, а отже і прекрасного [2, 4–5]. Це підтверджується й поглядом В. Косяка, який уважає, що тілесність – це володіння різними способами "користування" тілом і модусами його функціонування для самоствердження, самореалізації й самоідентифікації [5, 45–46]. Філософ переконливо доводить, що в естетичному сприйнятті "людини тілесної" найважливішим є співвідношення категорій внутрішнього та зовнішнього, фізичного й духовного, формального та функціонального. Отже, різні національні антропоестетичні стандарти є архетипною матрицею певних констант, котрі фіксуються в мозку людини. На основі цього відбувається самоідентифікація естетики здоров'я способом відтворення краси тілесного образу в співвіднесенні з антропокультурними взірцями. Нині цей процес надзвичайно динамічний, що зумовлено досягненнями медицини й біології, які спокушають людину "модифікувати", "реставрувати" й навіть "реконструювати" власне тіло для його ототожнення з певним естетичним ідеалом, пристосування до виконання специфічних професійних функцій та усунення наявних фізичних вад.

Із психологічного погляду, можна чітко розмежувати гендерний аспект аутоідентифікації естетики здоров'я. Він пов'язаний насамперед із кризою середини життя, що є періодом побудови нових життєвих цінностей, зокрема вміння адекватно пристосуватися до змін у формі власного тіла, його функціонуванні та змін зовнішності, тобто збереження й відновлення позитивного фізичного "Я" (тілесної естетики Я-образу). У концепції Р. Бернса тілесний образ на когнітивному рівні розглядається як уявлення про власне тіло (образ тіла, статеву приналежність, зовнішність); емоційному – самооцінка (зовнішності, тілесних виявів); поведінковому – учинки людини у зв'язку з уявленнями про своє тіло й здоров'я. Кожний із цих складників може розглядатися в контексті Я-реального (як саме людина бачить, оцінює своє здоров'я та як у зв'язку із цим діє), Я-ідеального (якою людина хотіла б бачити своє тіло й зовнішність) і Я-дзеркального (як власна тілесність оцінюється іншими). Те, наскільки збігаються ці показники, на думку психолога, може свідчити про

гармонію психічного здоров'я особистості, зокрема високу задоволеність собою, низьку тривожність тощо [1].

Сучасний російський філософ і психолог В. Нікітін в образі тілесного “Я” акцентує на такій характерній ознаці, як здатність “одухотворювати”, тобто стилізувати тілесні форми, наділяти їх естетичним і культурним змістом [7]. На підставі цього можна виокремити принаймні три елементи естетичного образу тіла, що зумовлюють самооцінку в дорослому віці – зовнішній вигляд, компетентність (можливості) й фізичне здоров'я. Зовнішній вигляд забезпечує велику кількість інформаційних сигналів привабливості, краси та довершеності. Внутрішні відчуття тілесних можливостей частково ґрунтуються на фізіологічних відчуттях, асоційованих із віком, наприклад грація рухів, сила, витривалість тощо. Досвід фізичного здоров'я чи хвороби є визначальним у відчутті повноцінності, якості й гармонії життя. Результати самооцінювання за цією структурою, на наш погляд, стимулюють вияв прагнення і чоловіків, і жінок відповідати недосяжним стандартам краси здоров'я, що штовхає їх до різноманітних способів контролю своєї зовнішності різними способами, наприклад медикаментозними, дієтичними, косметичними, гімнастичними та ін. Однак нав'язливе піднесення тілесної краси поза моральними нормами заступає цінності духу. Ця обставина, на переконання О. Мухи, зумовлює неспроможність сучасної людини сприймати своє тіло цілісно. Тому вона вигадує особливі способи власної тілесної самопрезентації за розрізненими форматами співіснування, аскетизму, гедонізму, здоров'я, спорту, естетики й раціоналізму [6, 65].

У функціональній площині професійної підготовки майбутнього вчителя фізичного виховання аутоідентифікаційний стереотип естетики здоров'я своєрідно заломлюється в перцептивних актах щодо осягнення краси тілесної форми, її конструкції й фактури для розвитку в учнів адекватного сприйняття здорової людини. Він впливає на когнітивні процеси щодо осягнення гендерних аспектів статури, постави та навіть декору здорового тіла для формування знань школярів з естетики тілесності. Використання аутоідентифікаційної парадигми естетики здоров'я у фаховій підготовці студентів актуалізує пріоритет формування в них здатності демонструвати дітям красу зовнішності, можливості й повноцінності здорового тіла для оволодіння учнями способами тілесної самопрезентації, а також умінь якісно проводити рефлексивні тренінги Я-реального, Я-ідеального та Я-дзеркального щодо тілесної краси для підвищення адекватності самооцінки й ефективності самоконтролю фізичного та психічного стану школярів.

Висновки. У сукупності сучасних уявлень про естетику здоров'я чітко виокремлюються його етнічний, екологічний та аутоідентифікаційний стереотипи. В етнічному візрі символічний складник охоплює естетичні вияви семантики, образності й знаковості здоров'я; культовий – його міць, велич і піднесеність; аксіологічний – зорієнтованість на певний зразок, узірць, ідеал здорової людини; моральний – гідність і чесноту особистості. Екологічний стандарт репрезентований психоемоційними естетичними показниками рівноваги й балансу здоров'я, біомеханічними параметрами його ритму, статички та динаміки, біоенергетичними процесами відновлення, послідовності й кооперації, біохімічними ознаками порядку, чистоти та міри й біофізичними виявами домірності, узаємозв'язку та супідрядності. В аутоідентифікаційній парадигмі перцептивний складник позначено естетичними виявами форми, конструкції й фактури тіла; когнітивний – знаннями щодо краси статури, постави, стилістики та декору тіла; поведінковий – піклуванням про красу зовнішності, здоров'ятворчі можливості, фізичну й духовну повноцінність; рефлексивний – самооцінкою та самоконтролем Я-реального, Я-ідеального і Я-дзеркального образів тіла. Сучасні стереотипи естетики здоров'я впливають на вибір пріоритетів професійної підготовки майбутнього вчителя фізичного виховання щодо його гармонійного фізичного й духовного розвитку та формування валеологічно-естетичної компетентності.

Перспектива подальших досліджень полягає в обґрунтуванні методології використання сучасних стереотипів естетики здоров'я в процесі вивчення фахових дисциплін професійної підготовки майбутнього вчителя фізичного виховання.

Список використаної літератури

1. Бернс Р. Развитие “Я-концепции” и воспитание : [пер. с англ.] / Бернс Р. – М. : Прогресс, 1986. – 421 с.
2. Быховская И. М. “Номо somaticos”: аксиология человеческого тела / Быховская И. М. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 208 с.
3. Валенса Г. А. “Тіло” і “тілесність” у соціально-філософському контексті : термінологічні розвідки / Г. А. Валенса // Альманах. Філософські проблеми гуманітарних наук. – 2010. – № 19. – С. 186–191.
4. Васильева О. С. Психология здоровья человека: эталоны, представления, установки : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений] / О. С. Васильева, Ф. Р. Филатов. – М. : Академия, 2001. – 352 с.

5. Косяк В. А. Людина та її тілесність у різних формах культури : [навч. посіб.] / Косяк В. А. – Суми : Унів. кн., 2010. – 818 с.
6. Муха О. Трансформація людської тілесності у ХХІ сторіччі: на шляху до “тіла майбутнього” / О. Муха // Соціогуманітарні проблеми людини. – 2010. – № 5. – С. 60–68.
7. Никиктин В. М. Пластикодрамма: Новые направления в арттерапии / Никиктин В. М. – М. : Когито-Центр, 2003. – 192 с.
8. Руденко Ю. Д. Основи сучасного українського виховання / Руденко Ю. Д. – К. : Вид-во ім. Олени Теліги, 2003. – 328 с.
9. Халдеева Н. И. Антропоестетика. Опыт антропологических исследований / Халдеева Н. И. – М. : Ин-т этнологии и антропологии РАН, 2004. – 343 с.
10. Шелтон Г. Здоровье для всех / Г. Шелтон ; [пер. с англ. Л. А. Владимирского]. – М. : Сов. спорт, 2001. – 288 с.

Анотації

У статті розкрито сутнісно-структурний аспект сучасних стереотипів естетики здоров'я й з'ясовано їхній вплив на вибір пріоритетів професійної підготовки майбутнього вчителя фізичного виховання. У сукупності сучасних уявлень про естетику здоров'я чітко виокремлюються його етнічний, екологічний та аутоідентифікаційний стереотипи. В етнічному взірці символічний складник охоплює естетичні вияви семантики, образності й знаковості здоров'я. Екологічний стандарт репрезентований психоемоційними естетичними показниками рівноваги й балансу здоров'я, біомеханічними параметрами його ритму, статички та динаміки, біоенергетичними процесами відновлення. В аутоідентифікаційній парадигмі перцептивний складник позначено естетичними виявами форми, конструкції й фактури тіла.

Ключові слова: естетика здоров'я, стереотип здоров'я, професійна підготовка, майбутній учитель фізичного виховання.

Валентин Винник. Влияние современных стереотипов эстетики здоровья на выбор приоритетов профессиональной подготовки будущего учителя физического воспитания. В статье раскрыт содержательно-структурный аспект современных стереотипов эстетики здоровья и определено их влияние на выбор приоритетов профессиональной подготовки будущего учителя физического воспитания. В совокупности современных представлений об эстетике здоровья четко выделяются его этнический, экологический и аутоидентификационный стереотипы. В этническом образце символическая составляющая охватывает эстетические проявления семантики, образности и знаковости здоровья. Экологический стандарт представлен психоэмоциональными эстетическими показателями равновесия и баланса здоровья, биомеханическими параметрами его ритма, статички и динамики, биоэнергетическими процессами восстановления. В аутоидентификационной парадигме перцептивная составляющая обозначена эстетическими проявлениями формы, конструкции и фактуры тела.

Ключевые слова: эстетика здоровья, стереотип здоровья, профессиональная подготовка, будущий учитель физического воспитания.

Valentyn Vynnyk. The Influence of the Modern Stereotypes of Health Aesthetics on the Choice of Professional Training Priorities of a Future Physical Education Teacher. The article reveals a content-structural aspect of modern health aesthetic stereotypes and their influence on the choice of professional training priorities of future teachers of physical education. Modern ideas about the aesthetics of health comprise ethnic, environmental and autoidentifying stereotypes. The ethnic one covers a symbolic manifestation of the aesthetic semantics, imagery and significance of health. Environmental standard is presented by psycho-emotional aesthetic indicators of health balance, biomechanical parameters of its rhythm, statics and dynamics, bio-energetic recovery processes. In the autoidentifying paradigm, the perceptual component is marked by aesthetic manifestations of form, structure and shape of a body.

Key words: health aesthetics, future teacher of physical education, professional training, health stereotype.